

Analyse van kerngebieden van Kwartelkoningen in Nederland in 1999 en 2000

Kees Koffijberg

SOVON-informatierapport 2001/14

Uitgevoerd in opdracht van Vogelbescherming Nederland

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2001.

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Vogelbescherming Nederland

Tekst: Kees Koffijberg

Analyse: Kees Koffijberg

Dataverwerking & kaarten: Dirk Zoetebier & Gert Ottens

Wijze van citeren: Koffijberg K. 2001. Analyse van kerngebieden van de Kwartelkoning in Nederland in 1999 en 2000. SOVON-informatierapport 2001/14. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

ISSN 1382-6247

Sovon Vogelonderzoek Nederland
Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
Tel: 024-6848111
Fax: 024-6848122
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl

Inhoud

1. Inleiding en achtergrond	5
2. Materiaal en methode	7
3. Resultaten	11
4. Literatuur	19

1. Inleiding en achtergrond

In het kader van het in voorbereiding zijnde *Soortbeschermingsplan Kwartelkoningen in graslanden*, dat in de loop van 2002 zal verschijnen, is door SOVON Vogelonderzoek Nederland een overzicht gemaakt van de gebieden die in Nederland van belang zijn voor het voorkomen van de Kwartelkoning. Deze analyse sluit aan bij een eerder overzicht van kerngebieden over de periode 1994-1998 (Koffijberg & van der Weide 2001). Doel is om die gebieden in kaart te brengen die van nationale betekenis zijn voor de Kwartelkoning en die dus primaire aandacht verdienen bij beschermingsmaatregelen. De bewerkingen zijn uitgevoerd met behulp van de gegevensbestanden van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) van SOVON: een project waarbij de veldgegevens worden aangedragen door vrijwilligers en een groot aantal instanties en vogelwerkgroepen (o.a. van Dijk *et al.* 2001). De Kwartelkoning behoort daarbij tot de soorten waarvan vrijwel volledig landdekkende gegevens worden verzameld. In het volgende wordt uiteengezet op welke wijze de gegevens werden bewerkt om tot het kaartbeeld met kerngebieden te komen. Vervolgens wordt ingegaan op de geselecteerde gebieden, de status van deze gebieden en het aantal Kwartelkoningen dat er voorkomt.

Tabel 1. Aantal Kwartelkoningen in Nederland in 1994-2000 (gegevens SOVON Vogelonderzoek Nederland). Onder SBZ is het aantal en percentage van het geschatte aantal aangegeven dat zich binnen de begrenzing van de Speciale Beschermingszones onder de Europese Vogelrichtlijn bevond (naar de indeling van de meest recente aanwijzing in 2000, van Roomen et al. 2000). Voor berekening van het percentage is het midden van de schatting genomen (in het geval van 1994 dus 55). De opgaven van de totale Nederlandse populatie bevatten enkele correcties op de aantallen vermeld in het plan Bescherming van Kwartelkoningen in 2001 (Gerritsen et al. 2001). Voor 1998 is de schatting aangepast van 630-690 naar 640-700 (zie Koffijberg & van Dijk 2001).

jaar	aantal geteld	aantal geschat	SBZ aantal geteld	%
1994	45	50-60	25	45,5
1995	73	80-100	66	73,3
1996	34	40-60	12	24,0
1997	253	260-275	100	37,4
1998	586	640-700	184	27,5
1999	225	240-280	96	37,7
2000*	498	520-550	187	36,3

* voorlopige opgaven

2. Materiaal en methode

Van de gegevens van 1999-2000 waren op moment van bewerking alleen volledige en gecontroleerde bestanden beschikbaar voor 1999. Van dit jaar is onlangs een rapportage uitgebracht (van Dijk *et al.* 2001). Voor 2000 waren vrijwel alle ruwe gegevens beschikbaar, maar heeft nog geen controle op volledigheid en fouten plaatsgevonden door de districtscoördinatoren. De opgaven van dit jaar zijn dus voorlopig van aard en kunnen nog geactualiseerd worden met nieuwe gegevens. Waarschijnlijk gaat het dan echter om kleine aanvullingen, omdat van alle belangrijke gebieden van 2000 de gegevens waren ontvangen en in het kader van deze uitwerking alle meldingen zijn nagelopen op dubbeltellingen en eventuele andere onvolkomenheden.

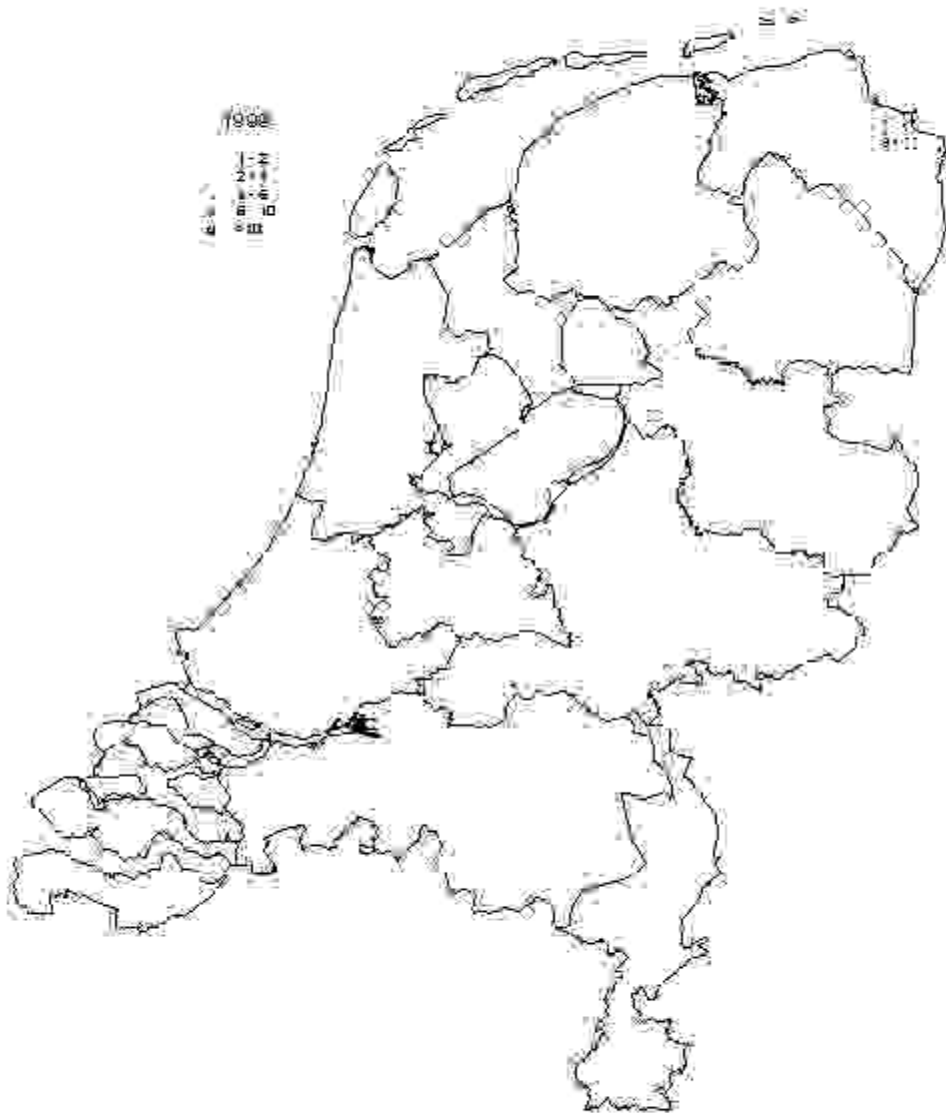
In tegenstelling tot de gegevens van 1994-98, waren voor 1999 en 2000 alle waarnemingen beschikbaar op de schaal van kilometerhokken. Om de wijze van bewerking vergelijkbaar te houden met de eerdere analyse is er echter voor gekozen toch de kwartblokken te gebruiken (1/4 deel van een 5x5 km atlasblok). Hiervoor zijn de meldingen per kilometerhok omgerekend naar kwartblok. De aantallen per kilometerhok (die immers veel preciezer zijn) zijn wel gebruikt bij het vaststellen van de begrenzing van eventuele nieuwe kerngebieden.

Het aantal Kwartelkoningen in Nederland in 1999 en 2000 bedroeg resp. 225 en 498 territoria. (tabel 1). Het herstel van de broedpopulatie, ingezet in 1997, zette zich dus door. Samen met 1998 behoort 2000 zelfs tot één van de beste Kwartelkoning-jaren in de afgelopen decennia. Eerder werden alleen in 1968 en 1979 vergelijkbaar grote aantallen vastgesteld (Koffijberg & van Dijk 2001). Het aandeel dat zich in de Speciale Beschermingszones onder de Europese Vogelrichtlijn bevond was redelijk vergelijkbaar met de twee andere recente jaren met veel Kwartelkoningen (1997-98). In 1999 ging het om 38%, in 2000 om 36%. Gemiddeld bedroeg het aandeel Kwartelkoningen in de Speciale Beschermingszones in 1997-2000 35%. Nog steeds bepalen de aantallen in het Groningse Oldambt voor een belangrijk deel de aantallen buiten Speciale Beschermingszones. Dit gebied had ook in 1999 en 2000 de grootste aantallen (resp. 54 en 127 territoria), maar is niet aangewezen als Vogelrichtlijngebied (van Roomen *et al.* 2000). Andere gebieden met grotere aantallen die buiten de Speciale Beschermingszones vallen zijn o.a. het Reestdal, gebieden in het Zuidelijk Westerkwartier en een belangrijk deel van de Drentse beekdalen.

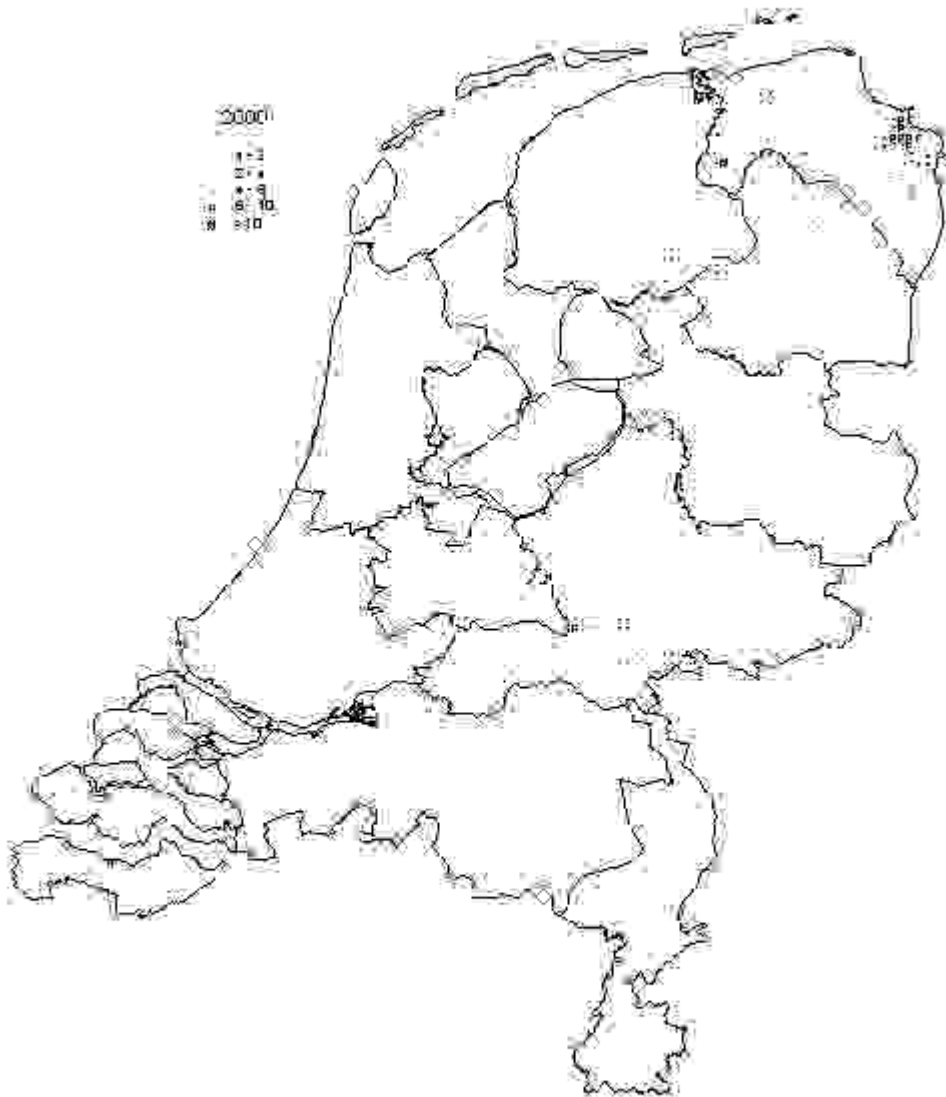
De analyse van kerngebieden is op exact dezelfde wijze uitgevoerd als in de voorgaande studie over 1994-98. Daartoe zijn voor 1999 en 2000 kaartbeelden vervaardigd met het aantal territoria per kwartblok (figuur 1 en 2). Vervolgens werd voor de nog niet geselecteerde gebieden uit de vorige analyse gekeken in hoeverre ze voldoen aan de criteria om als kerngebied in aanmerking te komen. Deze criteria zijn:

- gebieden moeten bestaan uit ten minste vier aanéengesloten kwartblokken;
- gebieden die kleiner zijn dan vier aanéengesloten kwartblokken moeten in 1999-2000 minimaal 5 territoria herbergen.

In het rivierengebied, waar aanéengesloten kwartblokken eerder uitzondering dan regel zijn (vanwege het grillige verloop van de rivier), is volstaan met hoekpunten van kwartblokken die elkaar raakten. Verder is als extra randvoorwaarde opgenomen dat het om gebieden moet gaan die wat habitat betreft in aanmerking komen als geschikt gebied voor Kwartelkoningen. Op die wijze worden tijdelijk geschikte terreinen, zoals een bosaanplant bij Ter Apel (5 territoria in 1999) niet in beschouwing genomen. Nieuwe gebieden zijn toegevoegd aan de bestaande lijst van 99 gebieden. De indeling in primaire en secundaire gebieden, zoals aangegeven in het rapport over 1994-98 is voor 1999 en 2000 niet gemaakt, omdat zo'n indeling niet helemaal recht doet aan de dynamiek in het voorkomen van Kwartelkoningen. In plaats daarvan zijn de aantallen per cluster van kerngebieden uitgedrukt als percentage van de Nederlandse populatie in 1999 en 2000 (zie tabel 4). Zo ontstaat een beeld welke regio's van belang zijn voor de soort. Binnen die regio's verdienen alle terreinen met geschikt habitat de eerste aandacht bij beschermingsmaatregelen.

Figuur 1. Verspreiding van Kwartelkoningen in Nederland in 1999 per kwartblok.

Figuur 2. Verspreiding van Kwartelkoningen in Nederland in 2000 per kwartblok.

3. Resultaten

In tabel 2 zijn alle gebieden opgenomen die op grond van de criteria in hoofdstuk 2 als kerngebied konden worden aangemerkt. Aan de bestaande lijst van 99 gebieden werden op grond van gegevens uit 1999-2000 drie gebieden toegevoegd: de Grootegastermolenpolder in het Groningse Zuidelijk Westerkwartier, de Hoorndermeeden langs de Westerwoldsche Aa in Zuidoost-Groningen en Langenholte langs het Zwarte Water in Overijssel. Deze gebieden hadden ook in 1994-98 Kwartelkoningen, maar kwamen toen vanwege te lage aantallen of infrequent voorkomen niet in aanmerking als kerngebied. Samen beslaan de kerngebieden 64.852 ha. Daarvan ligt het grootste deel in het Oldambt in Oost-Groningen (24.738 ha, 38%) en in de uiterwaarden langs de Waal (8090 ha, 12%), IJssel (6194 ha, 10%) en Nederrijn/Lek (4999 ha, 8%). De grootte van de afzonderlijke gebieden varieert van 44 ha (IJsseluiterwaard bij Deventer, IJsseluiterwaard bij De Wijk) tot 19.313 ha (Oldambt, kerngebied).

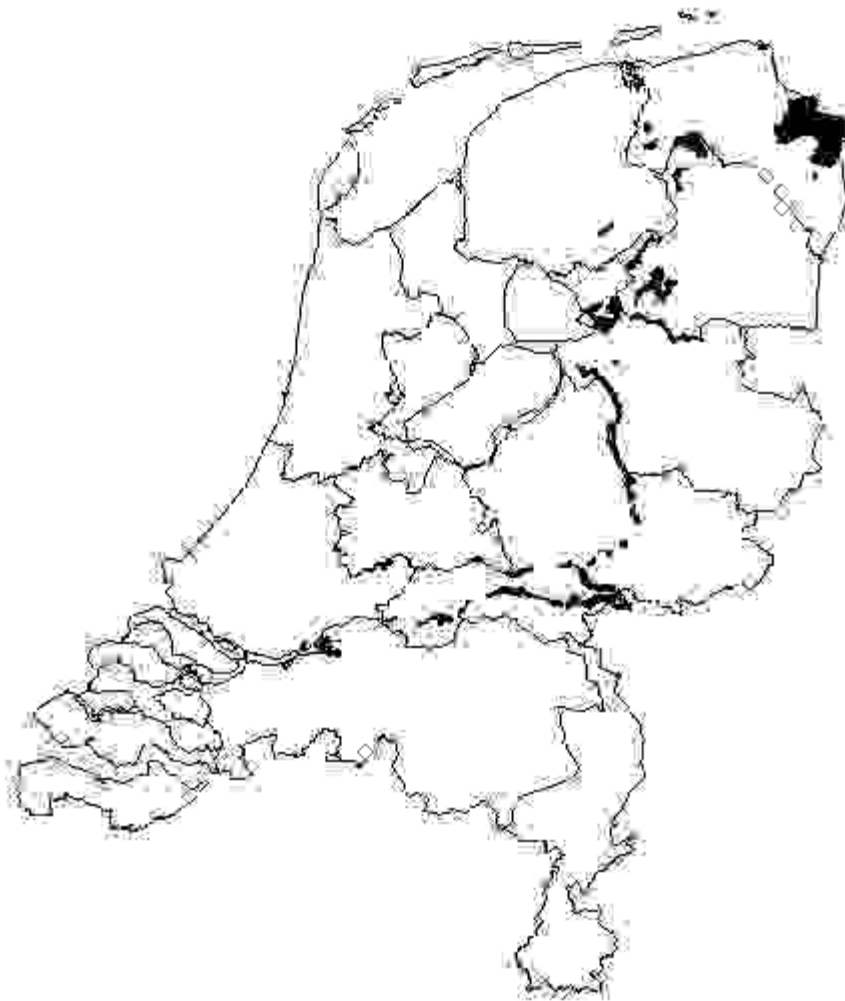
*Tabel 2. Kerngebieden van Kwartelkoningen in Nederland gebaseerd op verspreiding in 1994-2000. Gegeven zijn naam gebied, oppervlakte (ha), en regio ("cluster"). Gebieden met in één van beide jaren een aantal van ten minste 5 territoria zijn gemerkt met een *.*

gebied	oppervlakte	cluster
Oldambt-kern*	19313	Oldambt
Oldambt-randzone*	5425	Oldambt
Hoorndermeeden*	113	Westerwoldsche Aa
Polder Oude Riet/Wemerpolder*	755	Zuidelijk Westerkwartier
Grootegastermolenpolder*	548	Zuidelijk Westerkwartier
Leekstermeer*	1887	Leekstermeergebied
Peizer & Eeldermeden*	1909	Peizer en Eeldermeden
Tempel- en Eenerstukken	1124	Beekdalen Noordwest-Drenthe
Oude Vaart/ Wold Aa*	5104	Beekdalen Zuidwest-Drenthe
Wapserveense & Vledder Aa*	1780	Beekdalen Zuidwest-Drenthe
Tjongervallei*	604	Tjongervallei
Reestdal*	1664	Reestdal
De Wieden*	5246	Noordwest-Overijssel
Langenholte*	97	Zwarte Water
't Zand / Aersolt Weerde	133	IJssel Deventer-Kampen
Buitenwaarden / Welsumerveld	205	IJssel Deventer-Kampen

gebied	oppervlakte	cluster
Buitenwaarden / Wijhe	121	IJssel Deventer-Kampen
Deventer	44	IJssel Deventer-Kampen
Dorperwaarden	87	IJssel Deventer-Kampen
Duursche Waarden	132	IJssel Deventer-Kampen
Fortmond/de Zaij/Roetwaarden*	284	IJssel Deventer-Kampen
Harcelo	144	IJssel Deventer-Kampen
Hattem	84	IJssel Deventer-Kampen
Hengforderwaarden	93	IJssel Deventer-Kampen
Herxer Uiterwaarden	80	IJssel Deventer-Kampen
Hoenwaard*	454	IJssel Deventer-Kampen
Kampen	81	IJssel Deventer-Kampen
Koppelerwaard	177	IJssel Deventer-Kampen
Marlerwaarden	118	IJssel Deventer-Kampen
Nieuwstad / Scheren Welle*	104	IJssel Deventer-Kampen
Olsterwaarden	76	IJssel Deventer-Kampen
Randerwaarden	157	IJssel Deventer-Kampen
Stobbenwaarden	90	IJssel Deventer-Kampen
Veessen	109	IJssel Deventer-Kampen
Vorchter Waarden	97	IJssel Deventer-Kampen
Vreugderijker waard	143	IJssel Deventer-Kampen
Welsumerwaarden	122	IJssel Deventer-Kampen
Zalk	146	IJssel Deventer-Kampen
Zwolle	170	IJssel Deventer-Kampen
de Wijk	44	IJssel Deventer-Kampen
de Zande	117	IJssel Deventer-Kampen
Epse	84	IJssel Zutphen-Deventer
Hoven	156	IJssel Zutphen-Deventer
Quatre Bras	90	IJssel Zutphen-Deventer
Rammelwaard	205	IJssel Zutphen-Deventer

gebied	oppervlakte	cluster
de Ossenwaard	59	IJssel Zutphen-Deventer
de Ravenswaarden	233	IJssel Zutphen-Deventer
de Voorster Klei	341	IJssel Zutphen-Deventer
de Weerd	232	IJssel Zutphen-Deventer
de Wilpsche Klei	301	IJssel Zutphen-Deventer
Cortenoever	350	IJssel Westervoort-Zutphen
Fraterwaard	312	IJssel Westervoort-Zutphen
Vaalwaard	60	IJssel Westervoort-Zutphen
Velperwaarden	159	IJssel Westervoort-Zutphen
Angerensche Buitenpolder	451	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Hondsbroekse Pleij	189	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Huissensche Waarden	223	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Loowaard	221	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Meinerswijk*	322	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Pannerdensche Waard	558	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Tussen de Bruggen	834	Nederrijn, Meinerswijk e.o
Amerongse Bovenpolder*	427	Nederrijn Renkum-Amerongen
Blauwe Kamer	216	Nederrijn Renkum-Amerongen
BovenstePolder onderWageningen*	192	Nederrijn Renkum-Amerongen
Klaverwaard	147	Nederrijn Renkum-Amerongen
Randwijksche Uiterwaarden	198	Nederrijn Renkum-Amerongen
Renkumse Benedenwaarden	70	Nederrijn Renkum-Amerongen
Wolfswaard	163	Nederrijn Renkum-Amerongen
Honswijkerwaarden	92	Lek Culemborg-Vianen
Steenwaard	134	Lek Culemborg-Vianen
Achthoven	128	Lek Vianen-Ameide
Polder de Eendracht	242	Lek Vianen-Ameide
Uitweg	192	Lek Vianen-Ameide

gebied	oppervlakte	cluster
Bemmelse Polder-oost	190	Waal Gelderse Poort
Bemmelse Polder-west	173	Waal Gelderse Poort
Bijland	752	Waal Gelderse Poort
Erlecomse Waard	132	Waal Gelderse Poort
Ewijkse Plaat	130	Waal Gelderse Poort
Gendtse Polder	345	Waal Gelderse Poort
Gendtse Veer	57	Waal Gelderse Poort
Groenlanden-Bizonbaai	319	Waal Gelderse Poort
Klompewaard	115	Waal Gelderse Poort
Lentse Waard	30	Waal Gelderse Poort
Lobberdensche Waard	328	Waal Gelderse Poort
Millingerwaard*	443	Waal Gelderse Poort
Oosterhoutse Waarden	244	Waal Gelderse Poort
Ossenwaard	417	Waal Gelderse Poort
Oude Waal	227	Waal Gelderse Poort
Spijkse Waard	707	Waal Gelderse Poort
Staatjeswaard	223	Waal Gelderse Poort
Afferdensche & Deetsche Waarden	316	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen
Drutensche Waarden	460	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen
Hiensche Uiterwaarden	288	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen
Ochtensche Buitenpolder	333	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen
Wissense Waarden	246	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen
Heesseltsche Uiterwaarden	283	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg
Hurwenensche Uiterwaarden	416	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg
Passewaaïj	53	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg
Rijswaard	282	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg
Stiftsche Uiterwaarden*	239	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg
Beneden Waarden	211	Waal Waardenburg-Woudrichem
Gamerensche Waarden	131	Waal Waardenburg-Woudrichem

*Figuur 4.
Ligging van
kerngebieden
van
Kwartelkoningen*

in Nederland, 1994-2000 (zie ook tabel 2).

In 1994-1998 kwam driekwart of meer van alle Kwartelkoningen binnen de begrenzing van de in tabel 2 vermelde kerngebieden voor (tabel 3). Voor 1999 en 2000 lag dit aandeel een fractie lager (resp. 68% en 73%). Globaal komt dus tweederde tot driekwart van alle Kwartelkoningen voor in de op dit moment geselecteerde gebieden.

Tabel 3. Aantal Kwartelkoningen in kerngebieden in Nederland. in 1994-2000

jaar	totaal Nederland	aantal in kerngebieden	% kerngebieden
1994	45	33	73,3
1995	73	55	75,3
1996	34	29	85,3
1997	253	206	81,4
1998	586	433	74,0
1999	225	154	68,4
2000*	498	364	73,1

* voorlopige opgaven

Tabel 4 geeft een overzicht van de aantallen per cluster van kerngebieden, zeg maar de belangrijkste regio's voor Kwartelkoningen. Zowel in 1999 als 2000 was het Oldambt in Groningen de belangrijkste regio voor Kwartelkoningen in Nederland, met resp. 24% en 26% van het aantal territoria. De tweede regio is de IJssel tussen Deventer en Kampen (1999 en 2000 resp. 16% en 9%). Andere gebieden met in beide jaren meer dan 1% van de landelijke populatie waren de beekdalen van Vledder Aa, Wapserveensche Aa, Wold Aa en de Oude Vaart in Zuidwest-Drenthe, het Reestdal, De Wieden, de IJssel tussen Westervoort en Zutphen, de Nederrijn rond Arnhem (Meinerswijk e.o.), de Nederrijn tussen Renkum en Amerongen, de uiterwaarden van de Waal in de Gelderse Poort en de Waal tussen Nijmegen en Waardenburg. Vrijwel nergens waren de dichtheden hoger dan 1 territorium/100 ha. Alleen het Leekstermeergebied, de Tjongervallei, de uiterwaarden van de IJssel tussen Deventer en Kampen, de uiterwaarden van de Nederrijn tussen Renkum en Amerongen, de Hoorndermeeden langs de Westerwoldsche Aa en Langenholte langs het Zwarte Water hadden in één van beide jaren meer dan 1 Kwartelkoning/100 ha binnen hun grenzen.

Tabel 4. Aantal Kwartelkoningen per cluster van kerngebieden in 1999 en 2000. Weergegeven is het aantal afzonderlijke gebieden per cluster, de totale oppervlakte, het aantal territoria, het aandeel van de Nederlandse populatie en de dichtheid per 100 ha. Gegevens van 2000 zijn voorlopig.

Nr	Cluster	N Gebieden	Oppervlak	1999			2000		
				aantal	% NL pop.	N/100 ha	aantal	%NL pop.	N/100 ha
1	Oldambt	2	24.738	54	24.0	0.2	127	25.5	0.5
2	Zuidelijk Westerkwartier	2	1303	0	0.0	0.0	23	4.6	1.8
3	Leekstermeergebied	1	1887	1	0.4	0.1	5	1.0	0.3
4	Peizer en Eeldermeden	1	1909	0	0.0	0.0	5	1.0	0.3
5	Beekdalen Noordwest-Drenthe	1	1124	3	1.3	0.3	2	0.4	0.2
6	Beekdalen Zuidwest-Drenthe	2	6884	9	4.0	0.1	17	3.4	0.2
7	Tjongervallei	1	604	2	0.9	0.3	7	1.4	1.2
8	Reestdal	1	1664	3	1.3	0.2	11	2.2	0.7
9	Noordwest-Overijssel	1	5246	5	2.2	0.1	13	2.6	0.2
10	IJssel Deventer-Kampen	27	3612	36	16.0	1.0	47	9.4	1.3
11	IJssel Zutphen-Deventer	9	1701	4	1.8	0.2	8	1.6	0.5
12	IJssel Westervoort-Zutphen	4	881	2	0.9	0.2	1	0.2	0.1
13	Nederrijn, Meinerswijk e.o.	7	2798	8	3.6	0.3	11	2.2	0.4
14	Nederrijn Renkum-Amerongen	7	1413	6	2.7	0.4	26	5.2	1.8
15	Lek Culemborg-Vianen	2	226	0	0.0	0.0	1	0.2	0.4
16	Lek Vianen-Ameide	3	562	0	0.0	0.0	0	0.0	0.0
17	Waal Gelderse Poort	17	4832	6	2.7	0.1	28	5.6	0.6
18	Waal Nijmegen-Beneden Leeuwen	5	1643	4	1.8	0.2	7	1.4	0.4
19	Waal Beneden-Leeuwen-Waardenburg	5	1273	5	2.2	0.4	12	2.4	0.9
20	Waal Waardenburg-Woudrichem	2	342	2	0.9	0.6	2	0.4	0.6
21	Westerwoldsche Aa	1	113	2	0.9	1.8	6	1.2	5.3
22	Zwarte Water	1	97	2	0.9	2.1	5	1.0	5.2
	totaal Nederland			225			498		
	totaal kerngebieden			154			364		
	% kerngebieden			68.4			73.1		

4. Literatuur

- VAN DIJK A.J., VAN DER WEIDE M., KLEEFSTRA R., ZOETEBIER D. & PLATE. C. 2001. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1999. Sovon-monitoringrapport 2001/08. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- GERRITSEN G., KOFFIJBERG K. & VOSKAMP P. 2001. Bescherming van Kwartelkoning in 2001. Bureau Gerritsen, Zwolle.
- KOFFIJBERG K. & VAN DIJK A.J. 2001. Influx van Kwartelkoningen *Crex crex* in Nederland in 1998. *Limosa* 74: in druk.
- VAN ROOMEN M.W.J. , BOELE A., VAN DER WEIDE M.J.T., VAN WINDEN E.A.J. & ZOETEBIER D. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON-Informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.